

zelf, de wereldschepper zijn zou in menselijke gedaante, houden wij voor de vrucht van latere overdrijving, die den Meester, gelijk daarna ook zijne moeder, heeft vergood". Zo niet dus. Het gaat daarentegen om " . . . de heilige van God. . . . de reine dien niemand van zonde overtuigd heeft, de waarheid en het leven en daarom ook de weg tot God". In de zo opgevatte belijdenis zouden allen, "Jood en Heiden, Roomsche en Protestant, regtzinnige en vrijdenker zich kunnen vereenigen. Met name de "door onredelijke leerstellingen eener kerk van het Christendom vervreemden" zouden door deze vereenvoudiging weer aangetrokken worden²⁰, die aan het slot met de eerste apostolische belijdenis gelijkgesteld wordt. Wie daarmee instemmen hebben "geen reden om de kerk te verlaten"²¹.

Het geheel lijkt wel opgezet als een posthume afwijzing van al wat Da Costa bewogen had, maar tevens een bevestiging van diens *Stem der smart en des beklags*, de titel waarmee de auteur zelf doorgaans naar zijn "Leyden"-brochure verwees. Of waren intussen niet de meeste van de door Da Costa tegen het Leidse onderwijs aangevoerde punten vrijwel expliciet onderstreept? De "Joodsche droomerijen" waren net zo sterk verworpen als de betrouwbaarheid der profetieën, en ook de godheid van Christus was naar het rijk der religieuze overdrijvingen verwezen. Kortom, al waar het Da Costa op aangekomen was, verdampte in een proces van rationalisering en spiritualisering, met behulp waarvan trouwens in Scholtens wetenschappelijke arbeid het evangelie van Johannes al bij Da Costa's leven gereinigd werd²². "Joodsch Christelijk" was daarbij het negatieve criterium geweest, maar was dat nu niet juist, om een beeld van hemzelf te benutten, de lucht waarin Da Costa ademde? Was dat niet precies de achtergrond van het felle protest waartoe hij zich gedrongen gevoeld had, hij, die naar Piersons getuigenis in het prachtige openingsartikel van *Oudere Tijdgenooten* nooit om persoonlijke, maar altijd om in de zaak gelegen motieven in vlam raakte?

Welnu, in de tijd dat hij zich tegen Leiden moest keren had hij alle

20. Scholten, *Geloofsbelijdenis*, 13-14.

21. Scholten, *Geloofsbelijdenis*, 22-23.

22. Da Costa, *Brief aan Scholten*, 16-17, waar gewezen wordt op "het onbepaald willekeurige van Uwe kritiek" en vervolgens met name de schrapping "van ongeveer dertig plaatsen uit het evangelie van Johannes" o.m. vanwege hun "Joodsch Christelijk karakter" als arbitrair wordt gebrandmerkt.